

Ertelmiségi? Vagy állami hivatalnok?

(Lumea, 275.)

Eugen Preda jól dokumentált cikkében a Nixon-kormányzat egyik legfontosabb személyiségéről, Henry A. Kissinger tanácsadóról rajzol szellemi profilt. Az „új Clausewitz” személyi adatai mellett nemcsak néhány fontos stratégiai nézetét vázolja, hanem a Fehér Ház bizonyos mechanizmusairól, többek között a fontos nemzetbiztonsági tanács működéséről tájékoztat.

Az új elnök a Fehér Ház elfoglalása után előbb rendszerint az épület balszárnyába, annak is az alagsorába megy — írja Preda. Ugyanis ott a világ egyik legtitkosabb helye: a *Situation Room* (hozzávetőleges fordítása: a helyzet-terem). Ide az elnök nem lép be, tehát Nixon is csak most ismerkedett meg vele. Térképek, elektronikus berendezések és a legtökéletesebb távközlési eszközök találhatók ott. Oda érkeznek a Pentagon, a CIA és a külügyminisztérium legfontosabb jelentései, s innen indulnak ki a nukleáris fegyvereket illető döntő parancsok. Az elnök tanácsadói közül a legfontosabb személy az, aki az elnököt a *Situation Room*-ban képviseli (az elnök első tanácsadója nemzetbiztonsági és külpolitikai kérdésekben).

Ismeretes, hogy ebbe a tisztségbe Nixon elnök Henry A. Kissingert, a Harvard egyetem tanárát nevezte ki. A professzor 46 esztendő. 1923-ban Németországban született, pontosabban: egy bajorországi rabbi fia, aki családjával az antiszemita zaklatások miatt 1938-ban távozik szülőföldjéről. Kissinger 1943-ban kapta meg az amerikai állampolgárságot. Nixon 1967-ben találkozott vele Luce, az egykori sajtómágnás övezetének egy fogadásán (az asszony is számottevő politikai személyiség: az Egyesült Államok nagykövete volt Rómában). Választási hadjárata idején azonban Nixon még

nem gyümölcsözthette az ismeretséget; Kissinger ugyanis Rockefeller tanácsadója volt.

Nixon elnök fontos programútjai közé tartozik a nemzetbiztonsági tanács hatókörének további szélesítése (ha erről még egyáltalán szó lehet, hiszen máris fantasztikus a hatalma). A tanácsot 1947-ben létesítették külpolitikai és stratégiai ajánlások legmagasabb fórumaként. A fórum hatásköre már az Eisenhower-éra alatt sokat bővült, s Kennedy kormányzása idején már kirajzolódtak jelenlegi kompetenciájának körvonalai (amiről a világ a kubai válsággal kapcsolatban szerzett tudomást).

Kissinger számos elméleti művet írt eddig, jelenlegi tisztségében azonban újabbakat nem közzölhet. Preda megemlíti, hogy tanácsadói minősége szempontjából fontosnak tartják körültekintő óvatosságát: gyakran beéri a problémák felvetésével, s nem tartja mindig föltétlenül szükségesnek — esetleg elsietett — következtetések levonását. A cikk szerzője a két következő idézettel szemlélteti Kissinger stratégiai higgadságának jellegét: „Katonailag a világ bipolarizálódott. A szuper-hatalmak korszaka mégiscsak a vége felé jár. A katonai bipolarizmus nem akadályozta meg a politikai multipolarizmus kialakulását, sőt, ösztönözte létrejöttét.” Továbbá, újabban tagadja a preventív háború lehetőségét: „Az a hatalmas nukleáris-stratégiai főlény, amely nemrég még Amerika birtokában volt, részben elleplezte a hatalom korszerű lényegét: a preventív háború legalábbis elképzelhetőnek tűnt. Am napnapság már nem létezik a főlény e foka; belátható körülmények között vissza sem szerezhető. Az eljövendő válságok az effektív nukleáris paritás alapján játszódhatnak le, függetlenül attól, milyenek lesznek a számbeli arányok.”

Preda megjegyzi, hogy az állami hivatalba lépett Kissingernek most szembe kell néznie azzal a dilemmával, amelyet az értelmiségi szerepével kapcsolatban ő maga így fogalmazott meg: „Az értelmiséginek meg kell őriznie megkülönböztető kvalitásait, a leglényegesebbeket: nem annyira adminisztratív célokra, mint inkább megismerésre kell törekednie... Következésképpen nagyon fontos, hogy időnként visszatérjen könyvtárába vagy laboratóriumába, hogy »akkumulátorai újratöltődjenek«. Ha ezt elmulasztja, olyan adminisztrátorrá válik, aki csak abban különbözik bizonyos kollégáitól, hogy egykor az értelmiségiek közösségéből toborozták.”

(Teatrul, 1969. 1.)

Az 1968—69-es színiévad derekán nem véletlenül kerül a hazai színházi folyóirat figyelmének hatósugarába együtt ez a két kérdés. Az évad eddigi bemutatói elég vitaalapot nyújtanak ahhoz, hogy konkrétan fel lehessen vetni azokat a kérdéseket, amelyek egyfelől a művészi vezetés kulcspozíciójához: az irodalmi titkári (dramaturgi) munkához, másrészt az eddigi és eljövendő művészi sikerek kulcsához: az egymást követő színész-nemzedékekhez vezetnek.

A színész- és rendező-utánpótlás kérdései alakulóban vannak, s bizonyára hosszabb időre meghatározóan körvonalázódnak majd az oktatási rendszer széles körű reformja nyomán. A színművészeti oktatással kapcsolatban elhangzott vélemények mindenekelőtt a színpadi „élethez” való közelítést hangsúlyozták; az „egyetemi jellegű színészképzés” eszményét David Esrig fogalmazta meg.

Ami az irodalmi titkárt illeti, az egyik hozzászóló szerint „munkája lényegénél fogva ő a közvetítő a drámaíró és a közönség között”, rendkívül fontos szerepet tölthet be nemcsak a műsorösszeállításban s az előadás szellemi „adminisztrálásában”, hanem abban is, hogy a mű és a közönség kapcsolatát az előkészítés és a műsoron-tartás fázisaiban egyaránt figyelemmel kísérje és tanulmányozza. E feladat végigvételét sokban függ, hogy maga a színház — történelmileg kialakult vagy most kikristályosodó profiljában — képes-e eleven kapcsolatot teremteni a közönséggel, képes-e a színpad sajátos nyelvén megszólaló konkrét hazai vagy egyetemes emberi mondanivalók közvetítésére.

A színházi profil kialakítása az együttes és a közönség alkotó kölcsönhatásának folyamatában történik, s a minden területet (klasszikus és modern dráma, vígjáték, bohózat stb.) átfogó színházi műsorpolitika nem érdeme, hanem — egyedülálltében a legkülönfélébb közönségigényeket kiszolgálni kényszerülve — tehertétele egyik-másik színháznak. Ezért különösen fontos, hogy az irodalmi titkárság munkája valóságos közönség-szociológiai vizsgálódással bővídjön, amely lehetőséget ad annak reális felmérésére, vajon létrejött-e egy-egy előadás vagy egy évad folyamán a kapcsolatot a színház alkotóközössége és közönsége között, vajon milyen várakozások, igények maradtak kielégítetlenül. A kasszasiker vagy a néhányadik előadástól kongó terem csak

végso figyelmeztetés, s az első jelek iránti érzéketlenségről, a színpad és a nézőtér végzetes eltávolodásáról tanúskodik.

A két világháború közötti román líra igazi öröksége

(Contemporanul, 1969. 5.)

George Ivaşcu terjedelmes cikke (*Va-lorificarea realităţii noastre literare*) jóval meghaladja annak a versantológiának a problematikáját, amelynek bírálata-ra vállalkozik. Nicolae Manolescu válogatása ugyanis (*Poezia română modernă de la Bacovia la Emil Botta*) nemcsak arra szolgált alkatmal, hogy felvessen egy sor kérdést, amelyek egy korszak költészetét bemutató gyűjteménnyel kapcsolatban általában felvetődhetnek, nemcsak arra, hogy egy sor román versantológián (Titu Maiorescutól Lidia Botéig) példákall igazolja az oly népszerű könyvforma követelményeit. Sokkal fontosabbak azok a megállapításai, amelyek a felszabadulást megelőző irodalmi múlt szemléletére, értékelésére és újraértékelésére vonatkoznak, az amelyek érvényes-sége a könyvkiadástól az irodalomtörténeti kutatómunka tematikájáig széles skálán vetítődhet ki.

Kétségtelen, hogy az irodalmi örökség újraértékelése nem azonos (és nem azonosítható) valamiféle történetiellen s a kor irodalmi valóságát figyelmen kívül hagyó módszerrel. Az irodalomtörténésznek meg kell ismertetnie az olvasót az irodalmi fejlődés belső valóságával, érthetővé kell tennie nemcsak az egyes alkotók közötti stílus-, módszer-, eljárás-beli különbségeket, hanem azokat az objektív tényezőket is, amelyek a külön-féleséget meghatározták, vagy amelyek társadalmi-politikai vonatkozásban, az egyes írók közéleti szereplésével összefüggésben is megmutatkoztak. „A két világháború közötti korszak... — fejtegeti G. Ivaşcu — rendkívül erős eszmei harcok kora volt mind a tulajdonképpeni politika, mind a kultúra, illetve a művészet és különösképpen az irodalom terén. Az irodalmi örökség feltárása, egy ellentmondásokkal vagy tévedésekkel terhelt írói pálya pozitív értékeinek felmutatása nem jelentheti azoknak az ellentmondásoknak az elkenődését, amelyek pedig a kor íróinak-kritikusainak tudatában benne éltek, amelyeknek kifejezést is adtak; nem jelentheti a tévedések, hibák elhallgatását. Az írói értékek és politikai tehertételek ilyen szétválasztása teheti csak igazán lehetővé az elmúlt korszak irodalmának igazi feltárását, az

abból ma is érvényes eszmei-művészi tanulságok érvényesítését. Jelentős írói életművek értékelésének nem állhatják útját eszmei eltévelyedéseik, politikai vétkeik vagy egyenesen bűneik, de az egyes író és az egész kor meghamisítása lenne az olykor döntő súllyal érvényesülő negatívumok elhallgatása, egy életmű egészének vagy egy kor képének problémátlan-tisztára lakkozása.“

„Ezért van szükség arra — állapítja meg Ivaşcu az említett antológiához kapcsolódó tanulságként —, hogy az irodalmi alkotásokat ne leszűkítve... hanem ellenkezőleg, az önkényességtől és a szubjektivizmustól minél kevésbé áthatva mutassuk be, vagyis erőfeszítést téve épp az egész »univerzum« objektív tükrözésére, azaz két világháború közti költészetünk minden területére, összes jelentős képviselőire kiterjedve. Ilyen körülmények között, átfogó kitekintéssel és a tudományos átértékelés igazság szerint megkívánt adatainak leszögezésével, azaz ideológiánk szellemében, ez az antológia nem sajnálatos, sőt egyenesen ártalmas kudarc lett volna, hanem ehelyett valódi sikere irodalmi múltunk újraértékelésének.“

Az első román nemzeti könyvtár

(*Revista Bibliotecilor, XXI. 10—11.*)

A könyvgyűjtés története a művelődési kapcsolatok érdekes szálaait bogozza ki és a tanulmányozott korszak gazdasági, politikai és kulturális kérdéseit is megvilágítja. Jakó Zsigmond a múlt század legnagyobb román könyvbarátjának, Timotei Cipariu könyvgyűjteményének kialakulását kutatja fel a „tudományos nyomozás“ művészetével.

Az első könyvet Cipariu még balázsfalvi diák korában, 1818—1819-ben gyűjtötte. Homérosz Iliásának egy lipcei kiadása volt, és még most is rajta áll a könyvjelzet: *Ex libris Timothei Czipár rhetoris Nr. 5* (vagyis abból az időből származik, amikor a balázsfalvi iskola retorikai tagozatának volt tanulója). Cipariu könyvgyűjtésének erőfeszítését a szerző azzal érzékelteti, hogy felvázolja a múlt század eleji könyvgyűjtő lehetőségeit. Nagyszébenben, Brassóban és Kolozsvárott voltak ugyan nyomdász-könyvárusok, de ezek elsősorban saját kiadványaikat bocsátották áruba, és legfennebb Pesttel és Béccsel tartottak fenn kereskedelmi kapcsolatot. A szent szövetség eszméit valló kormányzat valóssággal félt az új szellemi áramlatoktól,

és ezért a könyvforgalomra szigorú cenzúrát vezetett be. Erdélyben a könyv inkább öröklés útján szállt családról családra, vagy a külföldön tanuló ifjak ajánlékozta tanáraiknak, patrónusaiknak, esetleg aukciókon volt beszerezhető.

A múlt század harmadik évtizedétől kezdve a bécsi és a német könyvpiacokkal a kapcsolat könnyebbé vált, és enyhült az az 1786. évi rendelet, mely megtiltotta a birodalom határain kívül nyomtatott román könyvek behozatalát. Cipariu már 1834-ben kapcsolatba lépett Iosif Romanov bukaresti régiségkereskedővel, és segítségével moldvai megvásárolt kiadványokat, valamint keleti kéziratokat igyekezett beszerezni. Ugyanakkor George Bariţ révén összeköttetést teremtett az erdélyi menekültekkel, akik sok könyvhöz segítettek hozzá. A román könyvek beszerzése csempészet révén volt a legkönnyebb. Ezt a lehetőséget kihasználva szerzte be Cipariu a bukaresti és iaşi-i lapokat, Kogălniceanu és mások műveit. Könyvtárának gyors gyarapodását nagymértékben elősegítette az a tény, hogy 1835-ben a balázsfalvi nyomda prefektusa lett. Valószínűleg 1836 végén vagy a következő év elején Lócsei Spielenberg Lajos nagyenyedi könyvkereskedőtől mintegy ezer könyvet vásárolt. E könyvállomány eredetileg Bodola János erdélyi református püspök tulajdona volt (a szépkötésű Bodola-könyvtár a XVIII. századi erdélyi paptanárok jellegzetes gyűjteménye). Cipariu második nagyobb vásárlása is Enyedhez fűződik: Bariţ János enyedi tanár és orvos teológiai és természettudományi jellegű könyvtárából 1838 folyamán vásárolt sok könyvet.

Bécsi utazásai a könyvek új áradatát öntötték könyvtárába. Ekkor szerzett tapasztalatai lehetővé tették, hogy könyvtárát európai szintre emelje. 1842-ben megvásárolta Dr. Vasilie Pop, neves erdélyi könyvgyűjtő könyvtárát. Ekkor sok régi román kiadvány, valamint 200 fejedelmi okmány került könyvtárába; ezeket Pop a Brassóba menekült bojároktól vásárolta össze. Néhány év múlva, 1845-ben ismét Enyed nyújt lehetőséget Cipariu könyvtárának gazdagítására. Szathmári Pap Zsigmond özvegye eladta férjének görög, latin, német, francia könyvekből és értékes kéziratokból álló könyvtárát. Cipariu közben szoros kapcsolatot létesített egy kolozsvári antikváriussal, Burián Pállal, aki Erdély történetére vonatkozó értékes könyveket és kéziratokat szerzett be számára.

Ilyen módon Cipariu könyvtára nemcsak Erdély egyik leggazdagabb könyv-

gyűjteménye lett, hanem abban az időben az „első román nemzeti könyvtár” szerepét is betöltötte.

Lukács György Ady-képe

(Új Írás, 1969. 1.)

A grafikai külsejében megújult folyóirat januári száma az Ady-évforduló alkalmából igazi szenzációval szolgált: Lukács György *Ady jelentősége és hatása* című tanulmánya messze meghaladja az elszaporodott ünnepi megemlékezéseket, de az ugyancsak természetszerűen felbukkanó, olykor meghökkentő különvéleményeket is; a szemtanú valóságismeretével és az európai kultúrában biztosan eligazodó tudós elfogultságokon felülemelkedő bölcsességével, józanul szemléli az Ady-kérdést, s megállapításai az egész magyar irodalomtörténet, sőt történelem számára tanulságosak.

Lukács György Ady magányosságát történelmi távlatba állítja: „...forradalmi helyzetekben — 48-ban Petőfi alakjában, a századvégi átmenet idején Ady alakjában — föllépett egy-egy nagy ember, akiben egyesült mindaz, aminek Magyarország *lenni kellett volna*, de így ők tulajdonképpen igazi tábort és igazi követőket nélkül álltak. Úgyhogy énnekem ma is, akárcsak annak idején, az a véleményem, hogy bármennyire lelkesedtek is az emberek Adyért, bármennyire felhasználták őt faltörő kosnak a reakcióval szemben, mégis izolálva volt, még a *Nyugat*-mozgalmon belül is. Körülbelül úgy volt ez — persze más körülmények között —, ahogy Petőfi is izolált jelenség volt 48-ban.”

A hatástörténet vizsgálata szintén alátámasztja ezt a magányosságot. „A 19 utáni időkben még a legbaloldalisbb költőknél is messzemenően kompromisszumos hangulat uralkodik”, egyedül a József Attila költészete igazi visszhangja Adynak. „Nem tagadom, hogy a kommunista párt forradalmi elemei között voltak Adynak hívei; neveléses volna kétségbe vonni, hogy Révai egyiké volt Ady legokosabb híveinek, de 1945 után a forradalmi mozgalom borzasztó gyorsan ment át egy manipulációs mozgalomba... Az az illúziós forradalmiság, amely például Benjámín verseit jellemzi a 40-es, 50-es években, nagyon hamar kiábrándulásba torkollt, és a kiábrándulásnak ez a mozzanata dominál a mai fiatalságban is, amelytől ezért természetszerűleg idegen Ady pátozsa. Ez igazi és konkrét pátoz, s ennél fogva éles ellentétben áll a

bürokratikus pátozzsal; de éles ellentétben áll a fiataloknak azzal az úgynevezett politikai cinizmusával is, amellyel hosszú idő óta kísérik az eseményeket.”

Lukács keresi, és Heinében, illetve Shelley-ben véli megtalálni a világirodalmi párhuzamokat az Ady-kérdéssel, az Ady-hatástörténettel: „...nagyon jellemzőnek tartom, hogy az egész Eliot-kör rendkívül élesen utasítja el Shelley-t, és ha szabad ezt a hasonlatot mondanom, a Shelley-vel kapcsolatos Eliot-féle ostobaságok néha nagyon hasonlóan azokhoz az ostobaságokhoz, amelyeket Kosztolányi hozott fel Adyval szemben. Ezek persze nagyon merész és semmivel sem indokolható párhuzamok, de azt hiszem, a francia forradalom után az egész európai fejlődésben vannak errefelé mutató közös elemek, amelyek a magyar fejlődésben csak még specifikusabban mutatkoznak meg.” (A Kosztolányi—Ady vita ilyen, már nem pusztán politikai, hanem részben esztétikai megközelítése új távlatokat nyit a kérdés megnyugtató irodalomtörténeti tisztázásához.)

„Hogy stílusosan elavult-e Ady?” — teszi fel a szükségszerű kérdést Lukács György is, s válasza ismét dialektikus, nem provinciális: „Ez Heinére éppúgy áll, mint Shelley-re, Petőfire, mint Baudelaire-re, és természetesen áll Ady-ra is”, amennyiben minden költő a maga korának gyermeke, nyelve, metaforakincs saját korának produktuma. De van Adynak kétszárú verse, amelyekben sikerült nagy szimbólumokba összefoglalnia kora törekvéseit, s ezek révén Ady ma is él. Igaz, Ady nem lett „világirodalom” — mint ahogy Gottfried Keller, Heine nagy német kortársa sem lett az. Világirodalmi tényezővé válni, ez sok feltétel függvénye; Lukács szerint valójában Petőfi sem lett az, sőt József Attila sem olyan mértékben, mint Majakovszkij vagy Eluard. Mindez nem cáfolja Ady rendkívüli jelentőségét. (Hasonló realitással nyilatkozott a világirodalmiságról nemrég Illyés Gyula az *Irodalmi Szemlé*-nek, amit folyóiratunk múlt év novemberi számában idéztünk.) „Az a nagy krízis, ami Európát az első világháborúhoz vitte, különböző föld alatti göcökon, többé-kevésbé tudatosan megszólalt a világ csaknem minden irodalmában. Az a magánvéleményem, hogy ez a leghamarabb és a legadekvátábban Adyban szólalt meg — ebben a tekintetben Ady föllötte áll összes európai kortársának, kikben ez az engedtlenség és ez a forradalmi szükségszerűség hangot kapott — hogy tehát emberileg és költőileg is Ady

ennek a kornak a legnagyobb lírikusa. Nem félek attól, hogy emiatt a véleményem miatt sovínisztának tarthatnának.“

A művészet köztünk van

(*L'Express*, 913)

A látszat csal: aki ma megáll egy vászon előtt, és azt kérdi: „Mit ábrázol?“, majd megállapítja: „Ez nem szép!“, nem a valóságtól eltávolodó művészetet ítéli el, hanem azt a tükröt utasítja vissza, melyet saját világáról a képzőművészek elébe tartanak.

Pierre Billard kihívó észrevételén méltán elmerenghet a *L'Express* olvasója. A cikkíró azonban nem éri be a meghökentéssel. A modern művészet offenzíváját visszavezeti a jelenséget kiváltó tényezőkre: a technika fejlődésére, a gazdasági-társadalmi élet, valamint az esztétika megújulására.

A második világháború óta a műtárgyak sokszorosításának és terjesztésének műszaki lehetőségei jelentékeny mértékben kiterjesztették a műélvezők körét a szakemberek és gazdag gyűjtők szűk csoportjáról arra a tömegre, melyet már közönségnek lehet nevezni. A nagy példányszámú képzőművészeti kiadványok színes reprodukciói s méginkább a film és a televízió, nemhogy kiszivattyúznák a látogatókat a múzeumokból, kiállítási termekből, hanem éppenséggel felkeltik azoknak a rétegeknek az érdeklődését, melyek emberöltők hosszú során át közönyösen éltek nagy gyűjtemények és alkotók tözsomszédságában, lehetővé tesszik időben és térben távoli kultúrák megismerését. A számok valóban meggyőzőek: az elmúlt év során a párizsi Picasso- és Tutenkhamon-kiállításokat összesen kétmillió ember tekintette meg!

Újlet, reklám tárgya és eszköze a művészet is. Pénzügyi válságok közepette a márkás műtárgy (kép, szobor) biztos tőkebefektetés. Ez látszólag nem érinti a széles tömegeket, és mégis... Ha néhány négyzetcentiméternyi színes vászonért milliókat fizetnek — okoskodik az utca embere — annak oka van. Ami drága, az szükségképpen értékes... A híres divat-kreátor Chanel szerint „Divat az, amit előbb szépek találtak, hogy aztán belásák, milyen csúnya; művészet az, ami először csúnyának tűnik, s csak később lesz szép“.

Igazat kell adnunk Billard-nak abban, hogy a művészet új szociológiájának legfigyelemreméltóbb jelensége mégis esztétikai természetű. Az ősember mágikus művészete óta először, megszűnni látszik

mű és közönség egyoldalú kapcsolata, művész és nem művész viszonyának egyenlőtlensége, melyben minden kezdeményezés az előbbtől indul ki, az utóbbi pedig teljes passzivitásra kényyszerül. Néhány jellemző idézet ünnepeit mai művészek vallomásaiból: „Arra törekszem, hogy a plasztikai jelenséget beilleszsem a mindennapi életbe. Szeretném, ha művészetem mindenekelőtt társadalmi lenne“ — jelenti ki a magyar származású Vasarely. *Guerilla culturelle* címen Julio le Parc ezt a törekvést fogalmazza meg: „Felébreszteni az emberek elszunnyadt képességét, hogy maguk döntsenek sorsuk felett, felkeltetni támadó erejüket a fennálló struktúrákkal szemben.“ Bertrand de Jouvenel felfedezi, hogy „Az igazi élvezet nem a művészet fogyasztásában, hanem a művészet előállításában rejlik“.

De hogyan mozgósíthatja az ember legjobb képességeit, társadalmi harci kedvét is beleértve, az a művészet, melyet a többség, saját bevallása szerint, még nem ért? Nem művész, hanem tudós az, aki erre a kérdésre kérdéssel válaszol. Jacques Monod Nobel-díjas francia mikrobiológus szavai érdekes módon találkoznak a művészet legtudatosabb keresőinek gondolatával: „Milyen más eszményt kínálhatnánk a mai embereknek, mint azt, hogy hódítsák meg, a megismerés útján azt az űrt, amelyet ők maguk fedeztek fel?“.

A legmodernebb képzőművészet, akárcsak a zene, a *L'Express* írója szerint többszörösen is adósa a tudománynak. Már a húszas években Klee, Mondrian és a többiek az anekdotikumot igyekeztek kiűzni a képzőművészetből, a valóságot, az anyag alaptörvényeit keresték. „A világ csontvázát“. Egy francia művészetszociológus, Pierre Francastel a mai művész társadalmi funkcióját a valóság pontosabb, sűrített megismerésének közvetítésében látja. Századunk mértani indítékú képzőművészeti irányzatai valójában a testek, idomok szerkezetét tették a művészi ábrázolás tárgyává. Gyakran fedezzük fel egy-egy nonfiguratív kompozícióban a mikroszkópikus világ felnagyított vagy a Tejutrendszer kicsinyített körvonalait. A hallatlanul kiszélesült tudományos világkép, a technika korának fenyegető sivársága mindnyájunkat nyugtalanít, s kérdéseire ez is válasza lehet a művészetnek, mely mindenkor azon fáradozott, hogy érthetőbbé és lakhatóbbá tegye a világot. S a világ, amelyben élünk, legalábbis magyarázatra szorul.

A teherautó pirruszi győzelme

(Le Nouvel Observateur, 218)

Húsz esztendővel ezelőtt az országúti teherszállítás nem volt jelentős gazdasági tényező. A nagy ipari államok igyekeztek minél hamarabb visszaállítani és fejleszteni a háború alatt megrongált vasutaikat. Azóta azonban a teherautó győztes bajnokként került ki a vasúttal vívott csatájából, olyan fejlett gazdasággal bíró országokban is, mint Anglia, Olaszország és az NSZK. Hollandiában a teheráru 58%-át szállítják országúton, 34,1%-át vízi úton és csupán 7,4%-át vasúton. Franciaországban az utóbbi tíz évben a vasúti teheráru-szállítás 28, az országúti 165%-kal növekedett — közli Hugues Neel.

A húsz-harminc tonnás tehergépkocsik rohamos szaporodásának érthető magyarázata, hogy a teherszállításnak ez a módja operatívabb, mint a vasúti, nincs menetrendhez kötve, és feleslegesen teszi az átrakodások hosszadalmas munkáját. Ennek ellenére a teherautó „győzelme” komoly aggodalmat kelt az említett országok közgazdászainak körében, akik erőlyes adminisztratív rendszabályokat követelnek. S ezt legalább két okból. A tehergépkocsik széles körű alkalmazása miatt a vasutak ráfizetéssel dolgoznak. Márpedig a vasút minden európai országban állami vállalat, az országúti szállítás pedig magánkézben van. A deficitet az államkasszából kell fizetni. A vasút kénytelen megépíteni s karban tartani a pályát, a gépkocsikra kivetett adó viszont csak részben fedezi az országutak építési és karbantartási költségét. Nyugat-Németországban az így befolyt adónak 69%-át fordítják útépitésre, Olaszországban 27, Franciaországban csupán 13%-át. Ugyanakkor ezekben az országokban a nemzeti jövedelem 1,3—0,8%-át emésztí fel az útépités. Így az ország adófizető polgárai fedezik a ráfizetést, a szállítási vállalkozók pedig nagy jövedelemre tesznek szert. Az igaz, hogy az autósztrádákat a kiskocsi-tulajdonosok is használják, de a szakemberek kimutatták, hogy egy teherautó, amelynek a raksúlya 12 tonna, nyolcvanötezszer jobban rongálja az aszfaltot, mint egy személykocsi.

A fogyasztó egyébként is ráfizet az országúti áruszállítás elterjedésére. Egy 50 kocsiból álló vasúti szerelvény 1000 tonna narancsot szállíthat Marseille-től Párizsig. A vonatot két ember vezeti. Ugyanezt a mennyiséget 60 teherautóval 60 gépkocsivezető juttatja célhoz. A költség-

es szállításra nyilvánvalóan a vásárló fizet rá.

Georg Leber, a bonni kormány szállításiügyi minisztere radikális törvénytervezetet terjesztett a Bundestag elé: 28 áruafajtát egyszerűen tilos volna hosszú távon teherautóval szállítani.

Am a szállítási vállalkozókat védelmező képviselők meghátrálásra kényszerítették. Tizenöt havi küzdelem után módosított a javaslatán: eszerint illetéket vetnek ki minden teherautóra, amely 50 km-nél hosszabb útvonalon szállít árut. Angliában Barbara Castle asszony, a labourista párt egyik vezető tagja vette fel a harcot a tehergépkocsik ellen, és két *Fehér könyvet* közölt az angol államvasutak deficitjéről, s javaslatokat tett az országúti szállítás rendszabályozásáról. Franciaországban Jean Chamant szállításiügyi miniszter szintén tapasztalhatta az üzletemberek erejét és befolyását. Eredeti tervétől eltérően új javaslata csupán a hosszútávon történő vasúti szállítás ösztönzését célozza, a 200 km-nél rövidebb útvonalon pedig szabad teret enged a versengésnek.

A francia folyóirat cikkírója végül is a vasút jövőjében bízik jobban, a megszorító intézkedésekkel párhuzamosan ugyanis az említett országok kormányai a vasutak korszerűsítésére és fejlesztésére törekednek, mert jelenlegi ráfizetések működése ellenére a vasútban látják a jövő biztonságos (és a rohamosan növekvő szükséglet kielégítésére alkalmas) szárazföldi szállítás eszközeit.

Egy folyóirattal kevesebb

(Der Spiegel, 1969. 4.)

Február 8-án jelent meg a *Saturday Evening Post* című amerikai képes folyóirat utolsó száma. Első számát 1821-ben nyomtatták, s legszebb napjaiban hat és félmillió példányban jelent meg. Cyrus H. K. Curtis 1897-ben ezer dollárért vásárolta meg, és milliomos lett. Utódai 1961 óta ötvenmillió dollárt fizettek rá az üzletre, noha az említett utolsó szám még mindig három és félmillió példányban látott napvilágot.

A nagymúltú folyóirat kimúlása több, mint érdekes esemény. A Post évtizedeken át egy kisvárosi Amerika kispolgári idillikus tükre volt oly jellemzően amerikai, mint az almáztészta és az „ice-cream-soda”; az amerikai családapák, háziasszonyok és gyermekek nemzedékeit szórakoztatta, nyugtatta, és abban a tudatban nevelte, hogy a korlátlan lehe-

tőségek hazájának boldog polgárai. Dicseríte a konzervatív republikánusok nézeteit, és szidta Franklin D. Roosevelt újító erőfeszítéseit. 1959-ben elérte a hatmillió példányt.

Aztán Amerika egyre urbánusabb lett, az idillikus világról gyakran „kerti törpe“-színpalon festett kép egyre valószínűbb, a valóság objektív elemzése pedig létkérdéssé vált. Az olvasók száma rohamosan csökkenni kezdett, s ezért a kereskedelmi hírverés megvonta rendeléseit a Posttól. Az utóbbi esztendőben a folyóirat kiadója megkísérelte újabb ötmillió dollár feláldozásával magas szintű folyóirattá változtatni az amerikai kispolgárság képeslapját, s így értelmiségi olvasókat és új hirdetések szerzését. Az erőfeszítés azonban hiabavalónak bizonyult.

Üvegáború Franciaországban

(*Le Figaro*, 1978.)

A francia közvélemény feszült figyelemmel követte két üveggyártó mammutvállalat, a Boussois — Souchon — Neuvesel (BSN) és a Saint-Gobain párharcát. Az évi kétmilliárd frankos áruforgalmat lebonyolító BSN vezetői elhatározták, hogy bekebelezik a Saint-Gobain részvénytársaságot, amelynek 12 országban 143 üzeme van. A BSN részvénytársaság elnök-vezérigazgatója Franciaországban szokatlan stratégiát választott: a Saint-Gobain 200 000 részvényesének felajánlotta részvényeik felvásárlását a tőzsdei árfolyamot meghaladó áron, de nem készpénzért, hanem BSN értékpapírok ellenében.

Az esemény hamarosan túlnötte a lapok hírovtáának a keretét. Alig egy héttel a „hadműveletek“ megkezdése után újságírók és gazdasági szakemberek „jelenségnek“ minősítették a BSN—Saint-Gobain ügyet, és megkísérelték az egész francia gazdaságra és társadalmi rendre érvényes következtetéseket levonni belőle.

A kiindulási pont, a két vállalat gazdaságpolitikájában fellelhető lényeges különbség, egyébként híven tükröződik a két elnök-vezérigazgató jellemvonásaiban is. Erre utal Raymond Aron a lapban a *Le Figaro* hasábjain: „A gazdasági megfontolásoktól eltérően a részvénytársaságok igazgatóinak számolniuk kell a versengés egyik új elemével: nevezetesen a dinamikus vezetői becsúgyával, akik kézre akarják keríteni az olyan tőkét, amelynek a kihasználása nem felel meg az új idők követelményeinek.“

A BNS—Saint-Gobain ügy kapcsán a szakértők arra a megfontolásra jutottak, hogy míg a termelés terén a franciák több iparágban versenyképesek az amerikaiakkal szemben is, áruik értékesítését tekintve veszedelmesen lemaradtak. A hagyományokhoz híven Franciaországban a termelés „nemes“ munkának tekintik, a kereskedelmet viszont lenézik. Maurice Duverger szerint a BSN—Saint-Gobain ügy nem tekinthető egyszerűen két magánvállalat összeapásának, hanem két egymással szembenálló tőkés gondolkodásmódról van szó, amely két-fajta kulturális rendszer, kétfajta civilizáció szembekerüléséből adódik. Míg a BSN vezérigazgatója, Antoine Riboud amerikai típusú „businessman“, akit kizárólag a rentabilitás kérdése foglalkoztat, a Saint-Gobain vezére, Armond de Vogüé gróf, úgy látszik, Napóleon véte-ményét vallja: „Nem bírom a kereskedők kalandorszemléiben“. Ribaud gondolkodásmódjára jellemző, hogy a BSN csupán azért vásárolta meg az eviani gyógyvíz kiaknázási jogát, mert ily módon 800 000 üveget adhat el, amelyet a vásárló drágábban fizet meg, mint az üveg tartalmát. És mert újabban a vállalat nem vásárolja vissza az üres üvegeket, 1974-ig tizenkét millió üveget adnak majd el gyógyvízárúsítás címén.

A két mammutvállalat párharcának eredményétől függetlenül a gazdasági szakértők a francia kapitalizmus új fejlődési fázisának a kezdetét látják a küzdelemben. A tőkés társadalom hívei az amerikai termelési és elárúsítási módszerek bevezetését sürgetik, és felszólítják a kormányt, hogy a dinamikus, jólkereső vállalatok fejlődését támogassa anyagiilag, egyes kevésbé rentábilis államosított vállalatok rovására. A baloldali szemléletű szakértők viszont könnyűszerrel kimutatják, hogy a két nagyvállalat párharcra, amelyet állítólag a részvényeseknek kell eldönteniök, korántsem jeleníti a „gazdasági demokrácia“ győzelmét, mert a részvényesek nem a közérdek javát tekintik döntéseik feltételének, hanem részvényeik várható árfolyamát.

A Francia Kommunista Párt és a legnagyobb francia szakszervezetek az üvegipar államosítását követelik.

Medievisztika és oklevélkiadás

(*Levél-tári Közlemények*, XXXVIII.)

Mályusz Elemér, a középkortörténet neves kutatója, azokat a körülményeket elemzi, amelyek az ún. medievisztika kialakulásához vezettek. Ahhoz hasonló

flyamatról van szó, amilyenben a klasz-szika filológia átalakult okortudomány-nyá, amikor a sablonok helyébe az élet viruló képeit helyezi. A medievisztika nem a középkori filológia hatása ugyan, de teljesebbé teszi a történetkutatást. Nem korlátozódik csupán a politikai és hadi eseményekre, és nem zárkózik el a nemzeti provincializmus határai közé. Kutatási módszere természetesen több ágra oszlik, az ún. történeti segédtudo-mányokra. Ez az elnevezés azonban már lejárta magát, emiatt helyesebb, ha az *alaptudományok* megjelölést használjuk.

A történelmi materializmus alapján álló kutatásnak, bizonyos balhiedelmek ellenére, feltétlenül szüksége van az alap-tudományokra. A diplomatika- és írás-történet, a hivatal- és közigazgatástörté-net igen alkalmasak arra, hogy felle-nítsék a marxista középkorkutatást. Az ismeretlen források — a történelmi materializmus fényében — új szempon-tokra figyelmeztethet. Ha a történelmi materializmus módszertani alkalmazásá-nak kezdetén a polgári kutatás eredmé-nyeinek átfogalmazása elégnék tűnhetett, az alkotó marxista történettudomány már megkívánja a közvetlen forrásokban sok-oldalú elemzését és értékelését.

A középkorkutatás egyik alapvető fel-tétele a források kiadása. Sok ország-ban, abból az elvből kiindulva, hogy a nagyközönséget is hozzá kell engedni a forrásokhoz, ezt nem eredeti nyelven, hanem fordításban tették közzé, ami nem járt a remélt eredménnyel. Inkább arra kell törekednünk, hogy az egyes orszá-gok a maguk középkori történeti kutatá-sát az általános európai fejlődés részei gyanánt végezzék. A szerző egyik lénye-ges tétele, hogy a középkorkutatás nem korlátozódhatik egyes országok elszige-telt tanulmányozására. Nem lehet vala-milyen hazafias példatár lelkesítő anya-ga, mert a középkori jelenségek általáno-sak, összefüggenek, és a történész fel-adata felkutatni az analóg jelenségeket, megkeresni a közös eredetű gyökereket, és a hazai jelleget csak mint az általá-nostól eltérő vonások összességét értékel-ni. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy a hazai történet részletei elhomá-lyosulnak, ellenkezőleg: helyes távlatot kapnak, sokszínű, változatos hátteret. Le-hetőséget kell keresni arra, hogyan le-hetne a külföldi szakirodalomban rejtőző hazai vonatkozású adatokat napvilágra hozni és annyira ismertté tenni, hogy könnyűszerrel értékesíthetők legyenek.

Természetesen a hazai kutatás sem elé-gedhetik meg a külföldi kiadványok hi-ánytalan értékesítésével, hanem hozzá

kell járulnia a külföldi kutatók tájéko-zódásához. Az évenként Rómában össze-ülő Potthast-konferencia már 1962-ben napirendre tűzte e kiadvány megtrágya-lását, és javaslatot kért valamennyi or-szág képviselőitől a terv megvalósításá-ra. A terv egyelőre lekerült napirendről, és ezért egy másik elgondolás vetődött fel, az, hogy a legérdekeltőbb kelet-euró-pai országok, a német és osztrák törté-nettudománnyal karöltve, szűkebb terü-letre korlátozva, de változatlan célkitű-zéssel az *Institut für Osteuropäische Geschichte und Südostforschung* és veze-tője H. F. Schmid irányítása alatt való-sítsák meg az eredeti tervet. Schmid vá-ratlan halála ezt az elgondolást is el-odázta. Eppen ezért Mályusz Elemér rész-letesen kifejti, hogyan képzei el egy át-fogó nemzetközi *Archivum* szerkesztését. Ez lehetővé tenné valamennyi európai oklevéltár megismerését, elkerülhetővé tenné a szinte évtizedenként megismételt azonos forráskiadványokat, és segítségé-vel az általános európai gazdasági és tár-sadalmi fejlődéssel foglalkozó kutatók a medievisztika problémáit előítéletek nél-kül vizsgálhatnák.

Tengeralattjáró-pszichózis

(*The Times*, 57 461.)

Basil Gingell, a londoni lap tengeré-szeti levelezője a Polaris tengeralattjárók legénységének közérdekű lélektani problémáit ismerteti. A Polarisok ugyanis nukleáris töltetű rakétákat hordoznak, s a kezelő személyzet lelki egyensúlya — stratégiai tényező...

Gingell kifejti, hogy illetékes egyesült államokbeli tényezők tanulmányozni kényszerültek a tengeralattjárók hadmü-veleti őrzésközpontjainak időtartamának csökken-tését 60 napra, mivel a személyzet lélek-tani terhelése ennél hosszabb időt nem tesz lehetővé.

Az amerikai haditengerészet különféle módszerekkel próbálta megoldani ezt az unaloműzést, de — úgy tűnik — siker-telenül. A tengeralattjárókon különféle oktató jellegű tanfolyamokat rendeznek, filmeket vetítenek, kizsenekart szervez-nek s könyvtárat rendeznek be. Mind-ezek ellenére egy ilyen tengeralattjáró orvosa megállapította, hogy már az őr-járat idején (időtartama jelenleg három hónapos, amit aztán két havi szabadság követ) a legénység öt százaléka pszichi-átriai kezelésre szorul.

Ennek oka: a majdnem teljes elszige-teltség. Ezen belül különösen súlyosnak bizonyul az elszigetelődés a családtól. A

hozzátartozóktól néha érkezhethet üzenet, de erre az őrárat idején a legénység nem válaszolhat.

Az időbeosztás szerint a legénység huszonnégy óránként kétszer négy órás szolgálatot teljesít. A közös foglalkoztatás természetesen nem töltheti ki a teljes szabad időt. Mi köti le leginkább gondolataikat, amikor „szabadok”? Az étel és a nemiség. A legtöbbit a finom falatok elkészítési módjáról társalognak, de néhány nappal a kifutás után következnek a nemi kérdésekkel foglalkozó beszélgetések. Megfigyelték, hogy két-három hét után a tengerészek rendszerint kedveseikként csúnya nők fényképeit muto-

gatják egymásnak; egy tengeralattjáró szolgálatot teljesítő pszichiáter ezt a jelenséget „savanyú a szőlő reakció”-nak nevezte el.

Gyakori személyi konfliktusokhoz vezet az állandó együttlét; kis, egymást hergelő csoportok is kialakulnak. Összeütközéseik általában nem komolyak, de esetenként azzá válhatnak.

Gingell szerint mindezek a lélektani problémák csupán az Egyesült Államok Polaris-tengeralattjáróin figyelhetők meg: a brit Polarisok tisztjei szerint az angol legénység nem zsörtölődik, jobban bírja a három hónapig tartó megterhelést.

Egy elnök osztályzatai

(*Newsweek*, LXXIII. 3.)

Miként értékeli majd a történetírás Johnsont, az Egyesült Államok lelépett elnökét? — ezt a kérdést intézte az amerikai hetilap a tíz legjelentősebb — az elnökség problematikájával foglalkozó — egyetemi történelem szakos professzorhoz. Az ankét négy lehetséges osztályzat alapján három „tárgyból” kért osztályzást.

Az osztályzatok: nagy elnök — A; nagyon jó elnök — B+; jó elnök — B; elég jó elnök — C; gyenge elnök — D. A „magaviseleti jegyeket” a következő tárgyakra adják: belpolitika; külpolitika; „általános magaviselet”.

Johnson alábbi „ellenőrzőjét” az egyesült államokbeli politikai ankétok tipikus példájaként közöljük:

A nyilatkozó	Beli- ügyek	Kül- ügyek	Általános magaviselet
<i>Stephen K. Baily</i> Syracuse-i Egyetem	A	C	B+
<i>James MacGregor Burns</i> Williams College	A	B+	B+
<i>Henry F. Graff</i> Columbia Egyetem	B+	B	B+
<i>Oscar Handlin</i> Harvard Egyetem	B+	B+	B+
<i>Louis W. Koenig</i> New York-i Egyetem	B+	B	B+
<i>Hans Morgenthau</i> Chicagói Egyetem	B	D	C
<i>Allan Nevins</i> Columbia Egyetem	A	B+	A
<i>Clinton Rossiter</i> Cornell Egyetem	A	B	B+
<i>Arthur Schlesinger, Jr.</i> New York-i Egyetem	B+	D	*
<i>C. Vann Woodward</i> Yale Egyetem	B+	C	B

* még korai nyilatkozni